

Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ, д-р філол. наук, проф.
акад. НАН України

ORCID ID: 0000-0002-5279-8232

e-mail: rostyslav.r58@gmail.com

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ШУКАНЬ ЛЕОНІДА БІЛЕЦЬКОГО

У статті розглянуто нові підходи до вивчення життя і творчості Тараса Шевченка як до єдиної і цілісної текстобіографії. Важливим питанням методології є необхідність усвідомлення самого поняття літератури, чіткого окреслення її меж та визначення того, що саме може ставати предметом фахового наукового аналізу. Автор доводить, що численні попередні літературознавчі теорії так і не змогли дати вичерпної відповіді на ці засадничі питання, нерідко ігноруючи велику силу фактів і спираючись виключно на власний суб'єктивний світогляд. За такого підходу сама органічна структура твору практично не бралася до уваги, натомість враховувалися лише ті його окремі аспекти, які штучно узгоджувалися з концепцією конкретного дослідника. Як наслідок, замість розв'язання фундаментальних методологічних питань учені здебільшого зосереджувалися на загальних проблемах теорії. Виходячи з цього, Л. Білецький виступав із принциповою критикою поширених у тогочасному академічному середовищі поглядів щодо визначення наукових методів, аргументуючи свою позицію тим, що тогочасна дефініція методу була надто вузькою для його теорії і не узгоджувалася з усією складністю літературного процесу. На противагу цьому, чотиритомний "Кобзар" Т. Шевченка за редакцією Л. Білецького став першою серйозною спробою осмислити і подати постать Шевченка суцільно, як єдиний текст. Доведено, що саме органічний метод Л. Білецького дозволяє проаналізувати творчий доробок Шевченка по-новому, досягаючи його індивідуальність через стилістичну єдність творів, листів та щоденникових записів. Стаття обґрунтовує актуальність герменевтичних канонів Білецького для сучасного шевченкознавства, підкреслюючи їхню

здатність виявляти іманентні смислові поля у структурі поетичного тексту, що робить цей підхід важливою віхою у становленні українського літературознавства.

Ключові слова: *біографія, методологія, редакція, шевченкознавство, Леонід Білецький.*

Вступ

Нині існує потреба всебічного й системного вивчення філософсько-світоглядних інтерпретацій творчості Т. Г. Шевченка і надалі залишається на порядку денному. Бракує спеціальних розвідок, присвячених основним проблемам шевченківського світогляду у висвітленні діаспорного літературознавця, зокрема, "Кобзар" Шевченка в редакторському опрацюванні вченого до останнього часу не був перевиданий в Україні, лише його наукова частина, що стало здобутком широкої читацької аудиторії. Тож нашим завданням є панорамне висвітлення основних концептуальних засад інтерпретації Л. Білецьким спадщини Тараса Шевченка.

Методи

Застосовано текстологічний, біографічний, структурно-семіотичний методи дослідження.

Результати

Шевченкіана Л. Білецького (а це понад 30 ґрунтовних науково-критичних статей про життя і творчість Т. Шевченка, синтетично осмислений "Кобзар" у 4 томах з детальним коментарем і окремими статтями-нарисами) на сьогодні – найдокладніша й найрозгорнутіша концепція взаємин шевченківської людини зі світом. Але ці праці практично цілком були вилучені з наукового обігу в Україні. Стан справ з дослідженням світогляду Шевченка почав змінюватись лише в 90-ті роки, ознакою чого став вихід у 1992 р. Збірника статей "Творчість Т. Г. Шевченка у філософській культурі України". Щоправда, і тут не знайшлося місця для окремого розгляду концепцій діаспорних шевченкознавців, та, власне, і в самій українській діаспорі бракує робіт, що аналізують діяльність Л. Білецького в галузі шевченкознавства. Звертається увага

лише на окремі рефлексії, загальні чи конкретні оцінки, зауваження щодо певних положень у працях шевченкознавця.

Творчість Т. Шевченка входить у коло науково-педагогічних зацікавлень Л. Білецького принаймні з київсько-кам'янецького періоду. Перша відома стаття вченого – "Виховання емоціонально-образного мислення і твори Т. Шевченка" (Київ, 1918) – є психолого-педагогічним дослідженням і присвячена актуальним проблемам організації і функціонування національної школи і вироблення основ національно-виховної системи. З'ясувавши виховне значення творів Шевченка для української школи, вчений подав цінні методичні поради щодо практичної організації процесу читання творів Кобзаря. Відтоді феномен Т. Шевченка не переставав захоплювати Л. Білецького, спонукаючи до глибинного та багатогранного вивчення усієї спадщини поета, осмислення його громадянського подвигу на тлі суспільно-політичної ситуації тогочасної Російської імперії та європейського національно-визвольного руху.

Для Білецького вихідним пунктом інтерпретації Шевченка є розуміння біографії та творчості поета як суцільного (універсального) тексту, в структурі якого є внутрішня текстова орієнтація – іманентні смислові поля, котрі постійно трансформуються у поетичних творах. При цьому бачення Шевченка зумовлене цілком доречними роздумами про природу геніальності. Неодмінною умовою творення має бути оригінальність, згідно з якою твір пишеться не за якимись правилами чи поняттями, а з душі, творчої інтуїції митця. Геніальність підпорядковує критиків і вчених. Розумове у цьому процесі є вторинним, найголовнішим постає наївне, цілком природне втілення поетичного генія. І. Кант стверджував про синтез свідомого та інтуїтивного в творчості. Оскільки мистецтво постає проєкцією природи, стає зрозумілим місце в ньому генія. Саме геній діє як природа. Пізнання феномену геніальності неможливе з погляду тверезого аналізу, радше йдеться про усвідомлення його "природно-конечної" форми як факту. Ці розмисли є засадничо важливими у фундаментальній праці Білецького "Проблеми філософії літератури" (Приватний архів родини Білецьких, Вінніпег).

У першій літературознавчій розвідці "Народність чи національність у творах Т. Шевченка" (Кам'янець, 1919) Л. Білецький знаходить вагомі підстави для зміщення акценту з "народності" на "національність" у творах Шевченка, розпочавши таким чином "збирання" основних ідейно-художніх констант, які згодом у 4-томному "Кобзарі" скріплять в один сюжетний вузол біографію і творчість генія, явивши на світ "Кобзар" як суцільний текст ("текстобіографію"). Над кодами до його прочитання дослідник починав працювати і реалізовувати їх ще в ранніх статтях, означивши ключові проблеми творчості Т. Шевченка, до яких буде весь час повертатися, розширювати, поглиблювати, допоки не вивершить в "Кобзареві". Тут в усій повноті, системно постають основні Шевченкові ідеї, з'ясовується їх значення для остаточного оформлення українського національного світогляду.

Не менш важливим є мистецьке осмислення постаті Т. Шевченка в зв'язку з його автобіографією, викладеною частково в художній прозі. У творі "Крила. Повість із Шевченкового життя" Л. Білецький подає свою інтерпретацію того періоду, який Шевченко описав у автобіографічній повісті "Художник". Із перших рядків автор вводить читача в атмосферу того часу, вустами Шевченка (від імені якого ведеться оповідь) дає влучні характеристики вихованцям Ніжинського ліцею Є. Гребінці та Н. Кукольнику.

Рельєфно виписані образи професорів Академії мистецтв Василя Григоровича, Олексія Венеціанова, а також Івана Сошенка та товаришів по академії Петровського, Пономарьова, Демського. Але особлива увага автора – це постать Карла Брюлова, художника і вчителя, про якого захоплений Шевченко каже: "Коли малює Брюлов – то сама стихія, то якийсь транс і разом діяння з іншого світу... Тоді здавалося мені, що я стою у самого жертвовника мистецтва, перед самим жерцем, що в молитовному трансі розкриває переді мною небо й невідомі путі Божої думки... Залишаюсь один перед творінням його, як перед найбільшою святинею... Тоді я думаю про Україну, про рідний край, про Батьківщину... Співати й плакати хочеться мені тоді, тужити і мріяти, радіти й вірити в Божі глаголи мистецтва...". Узнявши за основу повість "Художник", що свідчить про високу

мистецьку культуру Шевченка, його широку обізнаність з різними галузями мистецтва різних епох і народів, Л. Білецький вніс свої неповторні штрихи і, додавши багато деталей із біографії Т. Шевченка, увиразнив, поглибив і збагатив наше сприйняття Т. Шевченка як людини і як митця.

Для свого системного дослідження Л. Білецький звертається до первісних текстів Шевченка, які зсередини показують невинний рух до цілісності, концептуальної завершеності. Первісний рукопис, не поправлений автором і не попсований редакторами, відкриває цілу систему образів і ідей, які раніше дослідниками не зводились в одне ціле. А звідси – і суттєві корективи вченого в стереотипний образ Кобзаря, що формувався на основі загальнодоступних фактів біографії, суб'єктивних методів прочитання його творчості. Критик намагався цілісно осягнути Поета, його індивідуальність через сказане ним у творах, листах, щоденникових записах, через побудову твору – осягнути стилістичну єдність твору, творчості й у такий спосіб зрозуміти духовну цілісність Шевченка. Отже, розуміння духовного феномену Шевченка – це та основна методологічна підвалина, на якій ґрунтується дослідження Л. Білецького. Інакше кажучи, дослідження "тримається" на основних герменевтичних "канонах". Перший "канон" – до тих смислових форм, що інтерпретуються не варто прикладати зовнішніх щодо них критеріїв, а треба виходити лише з того духу, що об'єктивований в них самих. Другий "канон" – смисловий зв'язок – вимога розглядати будь-яку частину тексту, твору лише у зв'язку з цілим. Л. Білецький прагне цілісно охопити духовний смисл Шевченкових текстів, зокрема документально-біографічні факти та епістолярну спадщину поета літературознавець прочитує як невід'ємний елемент цілого тексту. Словом, прагне "побачити явища, процес, епоху, поета опукло й стереоскопічно" (Коцюбинська, 2001, с. 28).

Прагнучи до вибудування структурного канону творів Шевченка, Білецький констатує: "Чи маю й я йти за цією традицією? Чи справді вона визначила непорушний та авторитетний канон творів Шевченка?"

Про канонічний текст творів Шевченка говорити ще рано. Питання про текст творів поета та його канонічність у науковій

літературі ще й не підіймалось, хоч із цього приводу писалося багато. Досить згадати «Критичний розслід над текстом "Кобзаря" Шевченка» Вас. Доманицького. Не говорю вже про спробу О. Кониського, Ю. Романчука, В. Науменка, В. Мировця, Мик. Кр-ського, О. Дорошкевича, П. Зайцева, П. Богацького й багато інших. Критики текст творів Шевченка студіювали, а в той саме час видавці твори Шевченкові псували, безбожно їх препаруючи з кількох редакцій, варіантів по власній уподобі. Щойно молодша генерація літературознавців спинила цю свавільну текстоманію видавців, хоч «Кобзарі», ними видані, ще й тепер ширяться й навіть випускають новим виданням. Я маю на увазі видання в Празі під ред. С. Сірополка 1942 р." (Білецький, Мої засади). Підхід до творів з погляду їхньої редакції надто важливий. С. Хороб констатує: "Вочевидь, на такий підхід ученого спонукав сам Т. Шевченко, який групував свої поезії в художньо та ідейно-естетично викінчені цикли" (Хороб, 2019, с. 26).

Отже, герменевтика Л. Білецького має разом з тим і чітко виражений психологічний характер, оскільки пропонує поглянути на Шевченків текст через осягнення цілісної особистості автора. Варто зазначити так само і вплив потєбнянських естетичних ідей, які Білецький-критик досліджував і відкрив широкому загалу у своїх літературно-наукових студіях. І тут доцільно пригадати про вплив на Л. Білецького наукової школи, оскільки він "основну базу своєї наукової методології виробив на семінарах Володимира Перетца, а в подальшій роботі випрацював власну методологію, спираючися на базову філологічну школу й глибоко опрацьований доробок психологічної школи Олександра Потебні" (Йолкіна, 2015, с. 48).

Утім, вимога Л. Білецького звільнитися у процесі наукового дослідження від усіляких впливів своєї особистості, особистих смаків, нахилів тощо, словом, від особистої суб'єктивності (у цьому пункті праця Л. Білецького перегукується із герменевтичною філософією Г.-Г. Гадамера, який вступає в полеміку з тією традицією, що веде свій початок від Ф. Шляєрмахера, романтиків, історичної школи і В. Дільтея), виглядає не зовсім переконливою. Річ у тім, що попри теоретичні установки на повну об'єктивність критичного дослідження, в інтерпретації Шевченкового світу

доволі часто вбачаємо внутрішню "відповідність живої актуальності" Л. Білецького-критика з імпульсом, що йде від об'єкта дослідження. Принаймні думки Шевченка про націоналізм, державність, релігійність в інтерпретації Л. Білецького співзвучні з думками дослідника. Окрім того, погоджуємося із М. Зубрицькою, що претензії критики на абсолютну об'єктивність є небезпечною ілюзією (Зубрицька, 2004, с. 23). Як бачимо, Л. Білецький у своєму монументальному дослідженні Шевченка залишається на позиціях герменевтичної традиції, хоч і демонструє свою обізнаність з іншими методологіями тлумачення тексту, про що свідчить його детальна розвідка снів Шевченка (у 4 томі), де він намагається застосувати й фрейдівську психоаналітичну методіку.

Чотиритомний "Кобзар" Т. Шевченка за редакцією Л. Білецького – перша серйозна спроба осмислити і подати Шевченка суцільного, як текст. Звичайно, не в постструктуралістському розумінні тексту, адже письмо в дослідженні Білецького не затирає сліди авторства (як у Р. Барта), а ще більше оприлюднює, окреслює традиційне авторське вираження свого "я". Однак не можна погодитися і з В. Порським, який у замітці "Четвертий том «Кобзаря» за редакцією Л. Білецького" (Шевченко, 1956, с. 41–44) закидає серйозне обвинувачення вченому, що той стоїть на "позиціях, вже залишених наукою", не спирається на останні досягнення наукового шевченкознавства, представниками якого, на думку критика, є Павло Зайцев і Віктор Петров, і що подібна праця не може будуватися за цілком індивідуальним проектом, відкидаючи академічні традиції спеціалізованої праці над виданням. І хоч критик і робить спробу (правда, на словах) віддати шану "справді величезній праці, покладеній редактором на здійснення давнього його задуму", однак основні постулати критичної замітки знецінюють унікальність праці Л. Білецького. Складається враження про вельми поверхове ознайомлення критика з 4-томним виданням Шевченкового "Кобзаря" за редакцією Л. Білецького.

Про те, що Л. Білецький був обізнаний з академічними традиціями спеціалізованої колективної праці над виданням свідчить уже той факт, що сам він брав участь у варшавському виданні творів Т. Шевченка за редакцією П. Зайцева. Йому

належали в цьому виданні три статті: "Катерина" (т. 2, с. 287–295), "Балади Шевченка" (т. 2, с. 331–339), "Повість «Наймичка»" (т. 7, с. 324–327) та переклад повісті "Художник" (у 7 томі). На момент виходу праці Л. Білецького варшавського видання за редакцією П. Зайцева ще не було в цілісному вигляді, адже воно, за словами самого В. Порського, "лишилося перерваним Другою світовою війною. І цей удар прийшовся саме по «Кобзарю», остання частина якого (рр. 1857–1861), як і деякі інші томи, не побачила світу з тими коментарями і вступними статтями, які являли б прикрасу видання". "Деякі інші томи" – це перший, в якому містилася біографія Шевченка авторства П. Зайцева, а також томи 5 і 13. Тому Л. Білецький і не міг спиратися на ці досягнення наукового шевченкознавства (та й, власне, світоглядного аналізу в цій докладній праці небагато).

Варто також зазначити, що бурхливий розвиток нових методів аналізу літературних творів розпочався лише у другій половині XX ст.: у 60-ті роки в діаспорному шевченкознавстві простежуються переважно впливи екзистенціалізму та юнгіанського різновиду психоаналізу (в роботах В. Янева, Ю. Луцького та ін.), а в 70–80-х рр. головною методологією шевченкознавчих досліджень на Заході стає структуралізм. У 1982 р. вийшла книга Г. Грабовича "Поет як міфотворець. Дослідження семантики символів Тараса Шевченка" (англійською мовою), яка стала першою спробою цілісної структуралістської інтерпретації всієї творчості Т. Шевченка, а подібною сміливою спробою була перед цим була "текстобіографія" Т. Шевченка в представленні Л. Білецького. І про те, що цей підхід залишається актуальним і в сучасному літературознавстві, свідчить колективна монографія "Самототожність письменника", що вийшла в 1999 році в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. У книжці йдеться про "методологічну пропозицію, котра гарантувала б ідентичне і багатогранне читання літератури як «текстобіографії», твору і творчості – не відчужених від особи творця, живої, цікавої, значної особистості, а, навпаки, трактованих у цілісності своїй і неповторності. Йдеться про аналіз літературного мистецтва, синтезований творчою індивідуальністю даного митця" (Сивокінь, 1999, с. 14).

У зв'язку із цим спроба синтетичного дослідження Т. Шевченка Л. Білецьким зберігає свою наукову актуальність і може слугувати важливою основою для побудови загальної наукової концепції творчої індивідуальності великого Кобзаря, адже, подекуди цей синтетизм Шевченка проявляється надзвичайно чітко.

У праці Леоніда Білецького "Тарас Шевченко і його історіософія" здійснюється спроба масштабної інтелектуальної реконструкції світогляду українського генія. Автор виходить за межі традиційного літературознавчого аналізу, пропонуючи погляд на творчість Шевченка як на цілісну філософську систему, в центрі якої перебуває осмислення історичного процесу. Білецький вводить термін "історіософія" не як випадкову метафору, а як точний науковий інструментарій, що дозволяє виявити приховану логіку в поетичних образах Кобзаря.

Згідно з концепцією дослідника, історіософія Шевченка – це динамічна модель розвитку слов'янських народів, де Україні відведено роль "найактивнішої творчої сили". Ця сила не є хаотичною, вона підпорядкована суворій телеології, стремлінню до нового життя, досконалішого суспільно-державного устрою та нових форм культури. Білецький стверджує, що крізь призму шевченківського світогляду "глибоко прорізується сама істотність українського історичного процесу", який є не ланцюгом випадковостей, а послідовним розгортанням "Абсолютної ідеї". Ця ідея, що стоїть на чолі українського руху, є виразом "Вічного Духа світової волі". Таким чином, українська визвольна боротьба у трактуванні Білецького набуває сакрального характеру: це реалізація божественного задуму в земній історії.

Аналіз Білецького структурує світогляд поета навколо трьох часових вимірів, кожен з яких має своє філософське навантаження:

1. Минуле: Змалювання істотної трагедії, що має на меті не просто фіксацію подій, а виявлення метафізичних причин національного занепаду;
2. Сучасне: Встановлення діагнозу властивій трагедії, аналіз поточного стану поневолення як наслідку історичних гріхів;
3. Майбутнє: Пророцтво, що базується на вірі у неминучість покути та національного воскресіння.

Л. Білецький не обмежується загальними твердженнями про вплив, а проводить детальну реконструкцію шляхів, якими ідеї німецького ідеалізму потрапили до інтелектуального поля Шевченка. Він доводить, що поет мав не лише інтуїтивне, а й ґрунтовне академічне знання цих філософських систем.

Духовно-релігійний розвиток Тараса Шевченка розпочався задовго до його становлення як поета і митця. Перший період – дитинство, став фундаментом, на якому зводилася вся подальша будівля його світогляду. Л. Білецький наголошує, що релігійні переживання малого Тараса розвивалися насамперед під потужним впливом народної культури, яка становила собою складне поєднання християнства та давніх ще поганських вірувань. Це народне двовір'я, насичене міфологією, обрядовими культами та поезією, закладало в душу дитини почуття глибокої віри як природного стану буття. М. Ільницький слушно зауважує: "Леонід Білецький не тільки заперечує погляд на Шевченка з боку публіцистичної преси в УРСР та Канаді і США як на безвірника й навіть безбожника, а й окреслює кілька періодів його духовно-релігійного розвитку, поділяючи думки Д. Чижевського про антропоцентризм світогляду поета" (Ільницький, 2012, с. 4).

Однак не менш важливим був вплив власне християнської традиції. Християнські легенди, народна та церковна лірика, духовні вірші, канти, псалми та молитви оточували Т. Шевченка змалку. Особливе місце в цьому ряду посідали релігійні твори Г. Сковороди. Л. Білецький звертається до автобіографічних свідчень самого поета, зокрема до вірша "А. О. Козачковському" (1847), щоб реконструювати ранні переживання. У цьому вірші Т. Шевченко згадує, як ще будучи школярем у дядка, він "гарненько вкрав п'ятака", щоб купити аркуш паперу. З цього паперу він власноруч зробив маленьку книжечку, яку з любов'ю оздобив хрестами та візерунками з квітами. У цю саморобну святиню він списував твори Г. Сковороди або колядку "Три царіє со дари". Найбільш показовим є опис того, як він усамітнювався з цією книжечкою: сховавшись у бур'яні, щоб ніхто не почув і не побачив, він виспівував ці святі тексти і плакав. Цей образ дитини, яка молиться і плаче в бур'яні, свідчить про надзвичайну

глибину і щирість релігійного почуття, яке не було нав'язаним ззовні, а йшло з глибини серця й душі.

Поряд із цими інтимними, особистими настроями, релігійний світ Тараса формувався під впливом родини. Від батька, а особливо від столітнього дідуся, він вбирав розповіді про життя святих та їхню героїчну боротьбу з силами зла. Джерелом цих знань була церковна книга Мінея, яку читав батько. Білецький підкреслює важливий нюанс: читання житій святих часто перепліталися з розповідями про національну історію. Коли батько закривав Мінею, він просив діда розповісти про Коліївщину. У дитячій уяві подвиги християнських святих, що боролися з нечистою силою, зливалися з подвигами гайдамаків – Залізняка, Гонти, Титаря, які боролися за правду і волю свого народу.

Мучеництво за віру ("Жива душа, святая...") та мучеництво за народ ("не раз довелось за Титаря плакати") гартували дух малого Тараса, формуючи в ньому вразливість до добра і несприйняття зла. Ці розповіді підносили його у сферу високих духовних пошуків, де йому ввижалися "залізні стовпи, що підпирають небо". Водночас "убога дяківка" відкрила перед ним поетичну красу Біблії, а в школі він вчився грамоти за псалтирем, читав його над покійниками, пізнавав життя Ісуса Христа і Божої Матері.

Варто також зазначити про так званий "слов'янський транзит" для творчості Т. Шевченка, де першим каналом була література західних і південних слов'ян. Т. Шевченко знайомився з філософією Й.-Г. Гердера через твори польського поета К. Бродзінського. Величезну роль відіграв О. Бодянський, який був провідником ідей чеського відродження. Через нього Т. Шевченко ознайомився з працями Ф. Палацького, П. Й. Шафарика, Я. Коллара. Ці мислителі адаптували німецький ідеалізм до потреб слов'янського відродження, що робило їхні ідеї особливо зрозумілими та близькими для українського поета.

Згідно з дослідженням Л. Білецького, унікальність світогляду Т. Шевченка полягає в органічному синтезі двох джерел: Біблії (що дала поету етичний абсолютизм, пророчий пафос та мову образів) та філософії Ф. В. Шеллінга (який дав методологію розуміння історії як процесу саморозкриття Абсолюту (Бога)).

У цій синтетичній концепції Бог розглядається як "Абсолютна воля", що діє в історії. Історія людства – це "саморозкриття Бога в природі і в людській свідомості". Релігія ж є процесом усвідомлення цього розкриття.

Л. Білецький підкреслює, що Т. Шевченко переносить цей універсальний принцип на український ґрунт. Для нього Україна – це не просто територія, а місце, де Бог здійснює своє найглибше саморозкриття через прагнення народу до правди і волі.

Особливого значення набуває біблійний текст із 117-го Псалма: "Камінь, що його відкинули будівничі, став наріжним...". Т. Шевченко використав його як епіграф, вбачаючи в ньому алегорію долі України. Відкинута імперіями, принижена і забута, вона, за Божим задумом, має стати наріжним каменем нового, справедливого світу. Ця ідея лежить в основі "Книги биття українського народу" та всієї пізньої творчості поета.

Аналізуючи погляди Т. Шевченка на минуле, Л. Білецький використовує класифікацію типів історичного опису за Шеллінгом:

1. Бездарне описування фактів;
2. Безперспективне прагматичне опрацювання;
3. Артистичне (художнє) змалювання як глибокої трагедії.

Т. Шевченко обирає третій шлях. Він відкидає сухий фактаж на користь емоційного, трагічного переживання історії. Минуле України постає в його творах як втрачений рай, що перетворився на пустелю, всіяну могилами.

Л. Білецький звертає увагу на майстерність Т. Шевченка у створенні контрасту між розкішною природою України ("тихий рай", "зеленіє, вмивається росаю") та жахливою соціальною дійсністю ("латану свитину з каліки знімають", "розпинають вдову").

Цей контраст – не просто художній прийом, а філософська констатація розриву між Божим задумом (краса і гармонія природи) та людським викривленням (соціальне зло). Руїни Чигирини та Суботова для поета – це не романтичні декорації, а свідки колишньої величі та німі обвинувачі сучасників, які допустили цей занепад. "Гетьмани, гетьмани! Якби ви встали... Заплакали б тяжко".

Центральною проблемою історіософії Т. Шевченка, за Л. Білецьким, є пояснення причин зла в історії. Тут дослідник

знову звертається до категоріального апарату Ф. В. Шеллінга, зокрема до поняття "сваволі" як протилежності свободи.

- Свобода – це діяльність у злагоді з універсальною Божественною волею. Це творча сила, що будує держави і культури.

- Сваволя – це егоїстичне відокремлення індивідуальної волі (особи чи народу) від загального добра. Це бунт проти Божого порядку, який неминує веде до рабства.

Л. Білецький стверджує, що Т. Шевченко чітко розрізняє ці два стани. Український народ у своїй боротьбі (козаччина, гайдамаччина) є носієм Свободи і Правди. Козак, навіть коли він здається "розбійником" в очах панів, насправді є виконавцем вищої справедливості, "месником за кривди народні".

Натомість вороги України (зовнішні загарбники та внутрішні зрадники) є носіями Сваволі. Вони розривають природний хід історії, насаджують деспотію.

Білецький детально аналізує природу цієї сваволі:

1. Зовнішня сваволя: Кочівники, татари, поляки, москалі. Вони – інструменти хаосу, що "хвилево спиняли вищий хід утілення Божої правди";
2. Внутрішня сваволя: Це найстрашніший вид зла – відпадиння самого народу або його еліти від істини. Коли людина чи народ впадає у зло, дух зла роздвоює світ на світло і темряву. В українській історії це проявилось через зраду еліти, яка пішла на службу чужим імперіям.

У підсумку своєї праці Леонід Білецький приходить до висновку, що протиставлення "народність чи національність" вирішується на користь останньої. Шевченко не був дзеркалом, що пасивно відображає побут села. Він був прожектором, що освічує шлях у майбутнє.

"Україна, рідний нарід" у поезії Шевченка займають першорядне місце не тому, що його світогляд був вузьким, а тому, що через національне він підіймався до вселюдського. Його поеми "Єретик" (про Яна Гуса), "Неофіти" (про перших християн), "Марія" ставлять його нарівні з кращими світовими поетами, такими як Дж. Байрон, А. Міцкевич, В. Гюго. Глибока творча національність накладає свій відбиток на всі його твори, роблячи їх оригінальними і своєрідними.

Дискусія і висновки

Таким чином, відкидаючи спрощене і часто хибне поняття "народності", яке зводило Т. Шевченка до рівня талановитого самоука, Л. Білецький утверджує його в статусі єдиного справжнього національного співця України. Шевченко не співав як народ, він співав для нації, яку сам же і пробуджував до життя своїм словом. Він йшов попереду мас, показуючи їм далекі перспективи, яких вони ще не знали, і завданням національної еліти є підняти народ до розуміння Т. Шевченка, а не опускати Т. Шевченка до рівня неписьменного селянина. Праці Л. Білецького стали важливою віхою у становленні українського літературознавства.

Список використаних джерел

Білецький, Л. (1918). *Виховання емоційально-образного мислення і твори Т. Шевченка*. Вільна Українська Школа.

Білецький, Л. (1920). *Народність чи національність в творах Т. Шевченка?* Українське вид-во в Катеринославі, Правобережна філія.

Білецький, Л. (1934). Тарас Шевченко і його історіософія. *Самостійна думка*, (3).

Білецький, Л. (1950). *Проблема філософії літератури*. З родинного архіву (машинопис).

Зубрицька, М. (2004). *Ното legens: Читання як соціокультурний феномен*. Літопис.

Льницький, М. (2012). Еміграційне шевченкознавство: спектр інтерпретацій. *Слово і Час*, (4), 3–16.

Йолкіна, Л. (2015). Леонід Білецький – учень і послідовник Володимира Перетця. *Філологічні науки. Літературознавство*, (9).

Коцюбинська, М. (2001). *Зафіксоване і нетлінне: Роздуми про епістолярну творчість*. Дух і літера.

Сивокінь, Г. (1999). Передмова. У *Самототожність письменника: До методології сучасного літературознавства*. Українська книга.

Хороб, С. (2019). Леонід Білецький – історик української літератури. *Слово і Час*, (6), 19–30.

Шевченко. Річник 5 (1956). Українська Вільна Академія наук у США, Нью-Йорк, 41–44.

References

Biletskyi, L. (1918). *Education of emotional and figurative thinking and the works of T. Shevchenko*. Vilna Ukrainska Shkola [in Ukrainian].

Biletskyi, L. (1920). *Nationhood or nationality in the works of T. Shevchenko?* Ukrainske V-vo v Katerynoslavi, Pravoberezhna filia [in Ukrainian].

Biletskyi, L. (1934). Taras Shevchenko and his historiosophy. *Samostiina dumka*, (3) [in Ukrainian].

Biletskyi, L. (1950). *The problem of the philosophy of literature*. Family archive (typescript). [in Ukrainian].

Ilytskyi, M. (2012). Emigration Shevchenko studies: A spectrum of interpretations. *Slovo i Chas*, (4), 3–16 [in Ukrainian].

Khorob, S. (2019). Leonid Biletskyi as a historian of Ukrainian literature. *Slovo i Chas*, (6), 19–30 [in Ukrainian].

Kotsiubynska, M. (2001). *The fixed and imperishable: Reflections on epistolary creativity*. *Dukh i litera* [in Ukrainian].

Shevchenko. *Richnyk 5* [Yearbook 5] (1956). *Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u SShA*, New York, 41–44 [in Ukrainian].

Syvokin, H. (1999). *Peredmov*a [Foreword]. In *Samototozhnist pysmennyka: Do metodolohii suchasnoho literaturoznavstva* [The writer's self-identity: Toward the methodology of contemporary literary studies]. *Ukrainska knyha* [in Ukrainian].

Yolkina, L. (2015). Leonid Biletskyi as a student and follower of Volodymyr Peretts. *Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo*, (9) [in Ukrainian].

Zubrytska, M. (2004). *Homo legens: Reading as a sociocultural phenomenon*. *Litopys* [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 13.04.26

Прорецензовано / Revised: 28.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.26

Опубліковано / Published: 29.05.26

Rostyslav RADYSHEVSKYI, DSc (Philol.), Prof.

Active Member of the National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-5279-8232

e-mail: rostyslav.r58@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SHEVCHENKO STUDIES IN THE CONTEXT OF THE METHODOLOGICAL APPROACHES OF LEONID BILETSKYI

This article examines new approaches to studying the life and work of Taras Shevchenko as a unified and coherent text-biography. A key methodological issue is the need to understand the very concept of literature, to clearly define its boundaries, and to determine exactly what can be the subject of professional scholarly analysis. The author argues that numerous previous literary theories have failed to provide an exhaustive answer to these fundamental questions, often ignoring the weight of evidence and relying solely on their own subjective worldview. With this approach, the organic structure of the work itself was practically disregarded, whilst only those aspects of it that artificially aligned with a particular researcher's concept were taken into account. As a result, rather than addressing fundamental methodological issues, scholars largely focused on general problems of theory. On this basis, L. Biletskyi offered a fundamental critique of the views prevalent in the academic environment of the time regarding the definition of scientific methods, arguing that the contemporary definition of method was too

narrow for his theory and did not account for the full complexity of the literary process. In contrast, the four-volume 'Kobzar' by T. Shevchenko, edited by L. Biletskyi, became the first serious attempt to comprehend and present the figure of Shevchenko as a whole, as a single text. It is demonstrated that it is L. Biletskyi's organic method that allows for a fresh analysis of Shevchenko's body of work, revealing his individuality through the stylistic unity of his works, letters and diary entries. The article substantiates the relevance of Biletskyi's hermeneutic canons for contemporary Shevchenko studies, emphasising their ability to reveal immanent semantic fields within the structure of the poetic text, which makes this approach a significant milestone in the development of Ukrainian literary studies.

Keywords: *biography, methodology, editing, Shevchenko studies, Leonid Biletskyi.*

Автор є членом редколегії видання, тому не брав участі у рецензуванні та прийнятті рішення щодо публікації цієї статті.

The author is the member of the editorial board of the publication, therefore he did not participate in reviewing and making a decision on the publication of this article.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.